

- які виникають і розвиваються в процесі протидії законній господарській діяльності.

2. За джерелом отримання первинної інформації про протидію законній господарській діяльності можна виділити слідчі ситуації, при яких:

- інформація отримана від контрольно-ревізійних і фіскальних органів (акту документальної ревізії й тому подібне), зокрема від засобів масової інформації, або в результаті розслідування іншого злочину;

- інформація отримана від конфіденційної особи. У цій ситуації весь початковий етап розслідування ґрунтується на використанні ефекту несподіваності (затриманні на місці злочину, негайному і паралельному обшуку тощо).

3. Залежно від етапу протидії законній господарській діяльності, можна виділити такі слідчі ситуації:

- що виникли на етапі скупки акцій;

- що виникли на етапі отримання доступу до управління підприємством;

- що виникли на етапі виведення активів;

- що виникли на етапі банкрутства і переоформлення прав на володіння й розпорядження юридичною особою.

4. Залежно від очевидності факту злочину можна виділити слідчі ситуації:

- при яких факт злочину встановлений;

- при яких факт злочину не очевидний.

5. Залежно від наявності відкритого кримінального провадження та здійснення досудового слідства:

- кримінальне провадження відкрито;

- наявна неперевірена оперативна інформація, кримінальне провадження не відкрито.

6. Залежно від наявності встановлених осіб, винних у вчиненні протиправних дій:

- ситуація, коли винні особи не встановлені;

- ситуація, коли встановлені всі учасники організованої злочинної групи;

- ситуація, коли встановлені окремі особи організованої злочинної групи.

7. Залежно від можливості виявлення і фіксації доказової інформації:

- ситуація, яка вимагає участі фахівців (у галузі знань фінансової, організаційно-управлінської та іншої діяльності);

- ситуація, яка вирішується силами тільки співробітників оперативного апарату.

8. Залежно від рівня протидії.

Як висновок, можливо зазначити, що аналіз і оцінка визначених видів слідчих ситуацій дозволяє визначити якість "умов" здійснення та конкретизувати завдання слідчої діяльності. Завдання, які витікають з тієї або іншої слідчої ситуації, зумовлюють програму їх вирішення і зрештою надають криміналістичній діяльності цілеспрямований і ефективний характер. Поєднання компонентів, у свою чергу, надає індивідуальний характер кожній ситуації на кожному етапі слідчої діяльності, утворює велику кількість

їх варіантів. Для слідчих важливо набути навичок виявлення рис типових слідчих ситуацій з метою висунення версій і визначення напряму розслідування.

Література

1. Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. От теории к практике / Р.С. Белкин. - М.: Юрид. лит., 1988. - 303 с.

2. Белкин Р.С. Курс советской криминалистики / Р.С. Белкин. - М., 1979. - Т. 3. - 410 с.

3. Возгрин И.А. Криминалистическая характеристика преступлений и следственные ситуации в системе частных методик расследования / И.А. Возгрин // Следственная ситуация. - М., 1991.

4. Герасимов И.Ф. Пути повышения эффективности методик раскрытия и расследования преступлений (к проблеме алгоритмизации деятельности следователя) / И.Ф. Герасимов // Алгоритмы и организация решения следственных задач. - Иркутск, 1982. - С. 35-39.

5. Густов Г.А. Проблемы программирования организации расследования / Г.А. Густов // Проблемы программирования, организации и обеспечения предварительного следствия. - Уфа, 1989. - С. 13-17.

6. Колесниченко А.Н. Научные и правовые основы методики расследования отдельных видов преступлений: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / А.Н. Колесниченко. - Х., 1967. - 509 с.

7. Колесниченко А.Н. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений / А.Н. Колесниченко. - Х., 1976. - 65 с.

8. Криминалистика: учебник / под ред. И.Ф. Герасимова, Л.Я. Драпкина. - М., 1994. - 528 с.

9. Рохлин В.И. О классификации следственных ситуаций по делам о преступлениях, связанных с хозяйственной деятельностью / В.И. Рохлин // Следственная ситуация. - М., 1985. - С. 26-28.

10. Сергеев М.Л. Основы криминалистической методики расследования преступлений, связанных с присвоением права на владение и управление предприятиями и организациями (по материалам Уральского федерального округа): автореф. дис. ... канд. юрид. наук / М.Л. Сергеев. - Тюмень, 2008. - С. 13.

11. Фальшовник Д. В. Дослідження рейдерства, як різновиду протидії законній господарській діяльності / Д.В. Фальшовник // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. Збірник наукових праць / гол. ред. М.М. Цимбалюк. - Львів: ЛьвДУВС, 2014. - Вип. 1. - С. 312-322.

*Артюх О.М.,
здобувач кафедри криміналістики
Національного університету "Одеська юридична академія"*

Надійшла до редакції: 28.12.2014

УДК 343.2.01

ПІДСТАВИ ПРИТЯГНЕННЯ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ, ВЧИНЕНІ ПОЗА МЕЖАМИ УКРАЇНИ

Стаття присвячена визначенню підстав притягнення до кримінальної відповідальності за злочини, вчинені за межами України. Досліджено аналіз вітчиз-

© В.П. Кедик, 2015

них і зарубіжних науковців у сфері просторової дії кримінально-правових норм, висвітлюється її специфічні риси.

**ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ
ПРАВНИЧИЙ ЧАСОПИС**

Ключові слова: кримінальний закон, кримінально-правова відповідальність, принципи кримінального права, дія кримінально-правових норм, принцип громадянства.

Статья посвящена определению оснований привлечения к уголовной ответственности за преступления, совершенные за пределами Украины. Исследован анализ отечественных и зарубежных ученых в сфере пространственного действия уголовно-правовых норм, освещается его специфические черты.

Ключевые слова: уголовный закон, уголовно-правовая ответственность, принципы уголовного права, действие уголовно-правовых норм, принцип гражданства.

The article is devoted determination grounds to prosecute for offenses committed outside of Ukraine. Researched analysis of domestic and foreign scientists in the field of spatial action of criminal law, highlights its specific features.

Keywords: criminal law, criminal liability, the principles of criminal law, the effect of criminal law, the principle of citizenship.

Сучасний етап розвитку кримінального права України вимагає комплексного підходу до розгляду правової природи дії кримінального закону в просторі. Підстави притягнення до кримінальної відповідальності за злочини, вчинені за межами України, відображають сутність, змістовну форму й зрештою значимість кримінального закону в просторі.

Проблематика кримінально-правового забезпечення здійснення регулювання дії кримінального закону постійно привертає увагу дослідників. Зокрема, слід згадати праці О.І. Мойсеєва, В.І. Антипова, В.І. Борисова, М.Й. Коржанського, В.О. Навроцького, П.С. Матишевського, А.О. Пінаєва, Ю.А. Пономаренка, П.Л. Фрис, М.І. Хавронюка та інших учених. Серед радянських і російських учених це питання вивчали: М.І. Блум, О.І. Бойцов, Я.М. Брайнін, М.Д. Дурманов, Л.В. Іногамова-Хегай, А.Г. Князев, М.І. Ковальов.

Зростаючі темпи глобалізації як процесу всесвітньої економічної, політичної та культурної інтеграції охопили всі сфери життя суспільства. Глобалізація торкнулася і злочинності.

Законодавство про кримінальну відповідальність становить Кримінальний кодекс України і норми міжнародного права, котрі ратифіковані Україною. Відповідно до ст. 2 КК України підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого Кодексом. У частині другій цієї статті відтворюється конституційне положення про презумпцію невинуватості (частина перша статті 62 Конституції України): "Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду" [1].

Саме вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого законом, є фактичною підставою кримінальної відповідальності. Елементами складу злочину є: об'єкт, суб'єкт, об'єктивна та суб'єктивна сторони злочину. Злочином є суспільно-небезпечне діяння, лише за умовою, що воно

містить склад злочину. Якщо в діянні особи встановлено склад злочину, то тим самим встановлено вчинення нею злочину. Отже, притягнути особу до кримінальної відповідальності можна лише тоді, коли у вчиненому нею суспільно небезпечному діянні є склад злочину, передбачений законом [2, 244].

Отже, законодавець чітко визначив, що є підставою для притягнення особи до кримінальної відповідальності: по-перше, вчинення особою суспільно небезпечного діяння; по-друге, це суспільно-небезпечне діяння містить склад злочину, і по-третє, цей злочин повинен бути передбачений Кримінальним кодексом України.

У частині першій ст. 2 КК України передбачена загальна підстава кримінальної відповідальності за вчинення будь-якого злочину. Згідно з ч. 1 ст. 7 КК громадянин України несе відповідальність на батьківщині за вчинене за кордоном діяння лише за умови, що воно визнається злочинним КК і законом іноземної держави або лише КК, якщо воно посягало на певні блага або соціальні цінності України. Якщо ж діяння через малозначність не становило суспільної небезпеки, тобто не заподіяло істотної шкоди й не створило загрози заподіяння такої шкоди особі, суспільству або державі, то воно не є злочином (ч. 2 ст. 11). Відповідно до ч. 1 ст. 7 на тих самих підставах за ці діяння несуть відповідальність і "особи без громадянства, що постійно проживають в Україні", тобто особи, які не мають доказів належності до громадянства жодної держави й постійно проживають в Україні [3]. Притягнення до відповідальності за злочини, вчинені за кордоном, передбачає необхідність точно встановити, що особа на момент учинення цього діяння була громадянином України чи особою без громадянства, що постійно проживає в Україні. Питання про належність до громадянства України вирішується згідно з Законом України "Про громадянство України".

Громадянин України - це особа, яка набула громадянства України в порядку, передбаченому законами України й міжнародними договорами України. Винятковий перелік осіб, які належать до громадян України, визначено в Законі України "Про громадянство України". Крім того, згідно з цим Законом, якщо міжнародним договором України встановлено інші правила щодо визнання певних осіб громадянами України, застосовуються правила міжнародного договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України. Документами, які підтверджують громадянство України, є паспорт громадянина України, свідоцтво про належність до громадянства України, паспорт громадянина України для виїзду за кордон, тимчасове посвідчення громадянина України, проїзний документ дитини, дипломатичний паспорт, службовий паспорт, посвідчення особи моряка, посвідчення члена екіпажу, посвідчення особи на повернення в Україну [4].

Законодавство України не визнає подвійного громадянства. Водночас такі факти можуть мати місце у випадках, коли інша держава не визнає своїм обов'язком повідомляти Україну про надання свого громадянства тій чи іншій особі. Якщо під час провадження кримінальної справи встановлено, що особа має, крім українського, ще й громадянство іншої держави, слід виходити із того, що набуття нею іноземного громадянства виключає її із числа громадян України (принцип єдиного громадянства) [5]. Щодо можливості звільнення від кримінальної відповідальності особи, яка має подвійне громадянство, Ю.В. Луценко вважає, якщо під час провадження у справі

буде встановлено, що особа, яка підозрюється (обвинувачується) у державній зраді, має, крім українського, ще й громадянство іншої держави, слід виходити із того, що набуття нею іноземного громадянства автоматично виключає її з числа громадян України. Тому вчинені такою особою шпигунські дії необхідно кваліфікувати за ст. 114 КК України, а діяння, вчинені нею в інших формах із числа передбачених ст. 111 КК України, — за відповідними іншими статтями Особливої частини КК, якщо фактично вчинене суспільно небезпечне діяння містить склад іншого злочину [6, 430].

Особою без громадянства, що проживає постійно в Україні, є особа, яку жодна з держав відповідно до свого законодавства не вважає своїм громадянином і яка має постійне місце проживання на території України на підставі українських документів — посвідки на постійне проживання. Це може бути особа, яка перебуває на території України як іммігрант, прибула на навчання на термін дії угоди про навчання тощо [4]. І.І. Дахова також зазначала, що біпатризм часто використовується для ухилення від обов'язків громадянина перед державою (військова служба, сплата податків), для ухилення від судового переслідування або кримінальної відповідальності [6].

Тісний правовий зв'язок особи з державою у формі їх взаємних прав та обов'язків проявляється в тому, що громадяни України та особи без громадянства, які постійно проживають на території України, несуть відповідальність за злочини, вчинені за її межами за Кримінальним кодексом України. Якщо ж громадянин України або особа без громадянства, що постійно проживають в Україні, за вчинені злочини зазнали покарання за кордоном, вони не можуть бути притягнені в Україні до кримінальної відповідальності за ці злочини (ч. 2 ст. 7 КК) [1].

До складу населення України, як сукупності людей, що проживають у межах території України і підлягають її юрисдикції, крім громадян України, входять також іноземці та особи без громадянства (апатриди).

Іноземцем визнається особа, яка не належить до громадян України і є громадянином (чи підданим) іншої держави чи держав, іноземцем треба визнати й колишнього громадянина України, громадянство якого було припинено внаслідок виходу з громадянства України, втрати громадянства України або за іншими підставами, передбаченими міжнародними договорами України [8].

Особою без громадянства, що не проживає постійно в Україні, є особа, яку жодна із держав не вважає своїм громадянином і яка при цьому перебуває на території України тимчасово, без отримання посвідки на постійне проживання (транзитом, як турист, з метою тимчасового працевлаштування тощо), або взагалі ніколи не перебувала в Україні [4].

Тому слід урахувати, що режим іноземців визначається не тільки внутрішнім законодавством, а й нормами міжнародного права, зокрема й двосторонніми договорами держав, у яких сторони встановлюють стан своїх громадян в іншій державі [9].

Правовий стан іноземців подвійний. З одного боку, вони є громадянами своєї держави й залишаються під її юрисдикцією. З іншого — вони мають підкорятися законам країни перебування, зокрема підпадають під юрисдикцію приймаючої держави. Але це не позбавляє іноземця права на дипломатичний захист своєї країни. Тут нерідко виникають колізії, наприклад,

у зіткненні місцевого закону про націоналізацію власності й захист власності іноземця, коли такий захист може бути розцінений як втручання у внутрішні справи й порушення суверенітету країни [10].

Іноземці або особи без громадянства, що не проживають постійно в Україні, які вчинили злочини за її межами, підлягають в Україні відповідальності за Кримінальним кодексом України у випадках, передбачених міжнародними договорами або якщо вони вчинили передбачені Кодексом тяжкі або особливо тяжкі злочини проти прав і свобод громадян України або інтересів України [5].

Згідно з реальним принципом дії закону про кримінальну відповідальність, установленим у ст. 8 КК України, указані особи, які вчинили злочини, передбачені КК України, за її межами, підлягають в Україні відповідальності за КК України лише у випадках, коли: 1) це прямо передбачено міжнародними договорами; 2) учинені ними злочини є особливо тяжкими й спрямованими проти прав і свобод громадян України або проти інтересів України.

Під випадками, передбаченими міжнародними договорами, розуміється те, що: а) учинені злочини належать до міжнародних злочинів або злочинів міжнародного характеру; б) відповідно до міжнародних договорів України іноземець або особа без громадянства, яка не проживає постійно в Україні, котрі вчинили вказані злочини, не користуються імунітетом від кримінальної відповідальності й можуть бути видані Україні.

У 2000 році була ратифікована угода між Україною та Республікою Польща у справі про створення спільної військової частини для участі в міжнародних миротворчих і гуманітарних операціях під егідою міжнародних організацій (угода втратила чинність у 2011 р.) Проте ця угода може слугувати нам прикладом, коли громадянин України, відповідно до її міжнародних договорів, не підлягав відповідальності за КК України в разі вчинення ними злочину за її межами (принцип покровительства). Згідно з цією Угодою українські військовослужбовці спільного українсько-польського миротворчого батальйону в разі вчинення ними злочину на території Польщі несуть кримінальну відповідальність не за КК України, а за КК Польщі, якщо злочин не пов'язаний з виконанням службових обов'язків, або, хоча й пов'язаний з виконанням таких обов'язків, але не спрямований виключно проти майна, безпеки України або виключно проти особи, майна іншого члена Збройних Сил України або цивільного персоналу України [11].

Міжнародними злочинами та злочинами міжнародного характеру є злочини, щодо яких міжнародними договорами, учасницею яких є Україна, передбачена універсальна (тобто така, що не залежить від місця вчинення злочину і громадянства винної особи) юрисдикція. До них можна віднести геноцид, торгівлю людьми, деякі злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів і психотропних речовин, захоплення заручників, угон повітряних суден, піратство, злочини проти осіб, які користуються міжнародним захистом, тощо [12].

Крім того, хоча це й не зазначено в ст. 8, але впливає із п. 7 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права [13] і ст.ст. 35-37 Європейської конвенції про передачу провадження в кримінальних справах [14], на іноземців та осіб без громадянства, які не проживають постійно в Україні, також поширюється

принцип *ne bis in idem*, і вони не можуть підлягати в Україні відповідальності за КК України в разі вчинення ними за її межами передбаченого КК України, скажімо, міжнародного злочину або особливо тяжкого злочину проти інтересів України, якщо за цей злочин вони вже були засуджені або виправдані відповідно до закону.

Тяжким злочином згідно зі ст. 12 КК України є такий, що передбачає покарання у виді штрафу в розмірі не більше двадцяти п'яти тисяч неоподаткованих мінімумом доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше десяти років. Особливо тяжким у контексті ст. 8 КК України є злочин, який зазначається КК України, а не кримінальним законом іншої країни. Відповідно до ст. 12 КК України особливо тяжким злочином є злочин, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк понад десять років або довічного позбавлення волі [1].

Тобто іноземці та особи без громадянства підлягають кримінальній відповідальності за законодавством України, якщо: а) учинені злочини належать до міжнародних злочинів або злочинів міжнародного характеру; б) відповідно до міжнародних договорів України іноземець або особа без громадянства, яка не проживає постійно в Україні, котрі вчинили вказані злочини, не користуються імунітетом від кримінальної відповідальності й можуть бути видані Україні, в) цей злочин тяжкий або особливо тяжкий, направлений проти прав і свобод громадян України, інтересів України.

Серед указаних двох категорій злочинів особливо тяжкими відповідно до КК є злочини, передбачені, зокрема, ч. 3 ст. 110 (посягання на територіальну цілісність і недоторканність України, якщо такі дії призвели до загибелі людей або інших тяжких наслідків), ст. 112 (посягання на державного чи громадського діяча), ч. 1 ст. 113 (диверсія), ч. 1 ст. 114 (шпигунство), ст. 115 (умисне вбивство), ч. 2 ст. 147 (захоплення заручників, якщо такі дії були вчинені щодо неповнолітнього, або організованою групою, або були поєднані з погрозою знищення людей, або спричинили тяжкі наслідки), ч. 4 ст. 2, 3 ст. 149 (торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини), ч. 4 ст. 3 і 4 ст. 152 (згвалтування, учинене групою осіб, або неповнолітнього чи неповнолітньої, або спричинило особливо тяжкі наслідки, або малолітнього чи малолітньої), ч. 3 ст. 153 (насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчинене щодо малолітнього чи малолітньої, або якщо воно спричинило особливо тяжкі наслідки), ч. 5 ст. 185 (крадіжка, вчинена в особливо великих розмірах або організованою групою) [15, 38].

Поняття "злочин проти прав і свобод громадян України або інтересів України" є оціночним і має визначатися з урахуванням усіх конкретних обставин справи. Зокрема, злочинами проти прав і свобод громадян України слід визнавати передбачені КК України злочини проти життя та здоров'я особи, проти волі, честі та гідності особи, проти статевої свободи та статевої недоторканності особи, а також деякі злочини проти конституційних, трудових та інших особистих прав громадян, проти власності та деякі інші. Злочинами проти інтересів України в конкретній ситуації можуть бути визнані злочини проти основ національної безпеки України, деякі злочини проти довкілля, проти громадської безпеки, проти авторитету органів державної влади, органів самоврядування та об'єднань громадян, проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, злочини у сфері охорони державної таємниці,

недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації тощо [5].

Література

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III / Верховна Рада України. - [Електронний ресурс]: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
2. Тихий В.П. Підстава кримінальної відповідальності / В.П. Тихий. // Вісник Академії адвокатури України. - 2009. - № 1. - С. 244-245.
3. Вереша Р.В. Кримінальне право. Загальна частина / Р.В. Вереша. - Київ: Центр учбової літератури, 2012. - 320 с. - (2).
4. Закон України Про громадянство України. - 2001. - [Електронний ресурс]: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2235-14>.
5. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. - 5-те вид., допов. - Х.: Право, 2013. - С. 26.
6. Дахова І.І. Принцип єдиного громадянства в законодавстві та практиці України та зарубіжних країн / І.І. Дахова. // Державне будівництво та місцеве самоврядування. - 2013. - № 26. - С. 95-109.
7. Луценко Ю.В. Підстави та умови звільнення від кримінальної відповідальності за державну зраду / Ю.В. Луценко. // Держава і право. - № 56. - С. 429-434.
8. Закон України Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства. - 2012. - [Електронний ресурс]: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3773-17>.
9. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності. - 2000. - [Електронний ресурс]: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_789.
10. Баймуратов М.О. Міжнародне право [Текст]: учебник / М.О. Баймуратов. - Вид. 2-е, доп. - Х.: Одиссей, 2001. - 672 с.
11. Угода між Україною та Республікою Польща у справі створення спільної військової частини для участі в міжнародних миротворчих і гуманітарних операціях під егідою міжнародних організацій. - 2000. - [Електронний ресурс]: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/616_007.
12. Черкес М.Ю. Міжнародне право / М.Ю. Черкес. - Київ: Знання, 2001. - 284 с.
13. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. - 1972. - [Електронний ресурс]: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
14. Європейська конвенція про передачу провадження у кримінальних справах. - 1995. - [Електронний ресурс]: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_008.
15. Кузнецов В. В., Савченко А.В. (у співавторстві) Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. - Т. 2. - Луганськ: Вид-во "Елтон - 2", 2012. - 780 с.

Кедик В.П.

*аспірант кафедри кримінального права
Національного університету "Одеська юридична академія"*

Надійшла до редакції: 27.12.2014